

Ганяк В.Й.,

*аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції
та управління національною безпекою
Національної академії державного управління
при Президентові України*

ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ СУСПІЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

В статті наголошується на необхідності більш широкого залучення до вітчизняного наукового обігу терміну “стратегічна культура” в якості дієвого аналітичного інструменту дослідження процесу вироблення і реалізації стратегічних рішень як у зовнішній політиці, так і у сфері національної безпеки та оборони України. Постійна присутність цього ключового поняття в науковому і політичному дискурсах нашої країни може допомогти політико-управлінській еліті виробити більш чітку і консолідовану позицію щодо найбільш принципових та стратегічно важливих питань політики безпеки і міжнародних відносин. Автор приходить до висновку, що концептуалізація стратегічної культури в умовах глобалізованого світу потребує використання міждисциплінарного підходу, в якому інтегруючою основою має виступати синергетика.

Ключові слова: *глобалізація, національна безпека, міжнародні відносини, стратегічна культура, політико-управлінська еліта, синергетичний підхід.*

PROBLEMS OF UKRAINIAN STRATEGIC CULTURE'S CONCEPTUALISATION UNDER CONDITIONS OF INTENSIFICATION OF SOCIO-TRANSFORMATION PROCESSES GLOBALIZED WORLD

The author emphasizes the need for greater involvement of national scientific use of the concept "strategic culture" as an

effective analytical tool making process of research and implementation of strategic decisions both in foreign policy and national security and defense of Ukraine. The constant presence of the key concepts in the academic and political discourse in our country can help political and elite upravlinskiy a clear and unified position on the most fundamental and strategic issues of national security and defense. The author concludes that conceptualisation of the strategic culture in the globalized world needs to use an interdisciplinary approach, which should act as an integrating basis synergetics.

Key words: *globalization, national security, foreign policy, strategic culture, synergetic approach.*

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. людство стає свідком інтенсифікації глобалізаційних процесів, які часто носять деструктивний характер. Значні зміни у житті сучасної людини і суспільно-політичні трансформації в багатьох країнах світу вже спричинили кризу основ світового порядку, який уклався на протязі останніх десятиліть. В даний час гостро відчувається необхідність переходу від осмислення розрізної сукупності накопиченого досвіду та теоретичних уявлень щодо забезпечення безпеки (як національної, так і міжнародної) до побудови цілісних теорій про науку державного управління та безпеку [19, с.3].

В умовах кардинальних геополітичних змін і реформування сектору безпеки і оборони України вищезазначена проблема є вкрай актуальною. Досить суттєву роль у вирішенні цієї проблеми може відіграти перспективна концепція “стратегічної культури”, яка протягом останніх десятиліть отримала широку популярність серед багатьох закордонних вчених і політиків, перетворившись у самостійну галузь досліджень політики безпеки і міжнародних відносин.

Стратегічна культура дозволяє розглянути різні аспекти національної безпеки в єдності. Це – синтетична модель, де різні аспекти безпеки об’єднуються в одне ціле: військовий, політичний, соціальний, демографічний, економічний, духовно-культурний, інформаційний і т.д. [18, с.7.]. При цьому, слід уникати легковажного використання цього поняття, “без

розуміння того, що за тим або іншим терміном, поняттям, категорією стоїть не тільки цілий клас явищ, але й методологічний підхід до практичної політики“ [10, с.18].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На даний час в Україні було зроблено вже три спроби впровадження у вітчизняний науковий обіг терміну “стратегічна культура”.

Протягом 2008-2010 років вийшло декілька статей О.Полторакова [12; 13], в яких він намагався акумулювати російський досвід дослідження цього явища у функціонуванні системи національної та регіональної безпеки, а також розглянути суміжні стратегічній культурі поняття: “стратегічне співтовариство”, “стратегічне мислення”. Відразу зауважимо, що при розгляді будь-якого закордонного досвіду досліджень у сфері стратегічної культури, обов’язково враховуються теоретичні напрацювання американських дослідників, які й досі залишаються беззаперечними законодавцями моди в цій тематиці. На жаль, напрацювань одного українського вченого виявилось недостатньо для популяризації цього поняття у вітчизняному науковому середовищі.

Другу спробу було здійснено наприкінці 2013 року, коли з метою популяризації концепції стратегічної культури у сфері національної безпеки О. Литвиненко провів окрему лекцію, присвячену стану стратегічних культур України та Росії [6]. Через деякий час російські політологи В. Лукін і Т. Мусієнко піддали критиці таку спробу аналізу стратегічної культури Росії, лише спираючись на англійський досвід досліджень цього питання[7].

Третю спробу було зроблено вже після буремних подій Революції Гідності та російської окупації Криму і частини Донбасу, коли держава Україна чітко засвідчила власні європейські і євроатлантичні устремління. Українськими і польськими дослідниками (А. Джевіцькі, В. Лариненко і Н. Криворучко) міжнародних відносин робиться спроба передачі вітчизняним науковцям польського досвіду дослідження вищевказаного поняття [3; 4].

Окремої уваги заслуговує праця у сфері державного управління А. Рачинського, який в рамках стратегічного

підходу до управління персоналом крізь призму стратегічної культури намагався виявити вітчизняні стратегічні цінності керівника державного органу [16].

Зрозуміло, що декілька маловідомих наукових праць не зможуть кардинально змінити існуючу ситуацію у вітчизняному науковому середовищі, не кажучи вже про сприйняття цього концепту українським політикумом. Але початок цьому процесу покладено і потрібно зробити все можливе, щоб вищевказані напрацювання не канули в літу, а зайняли гідне місце в теорії та практиці вітчизняного стратегічного управління. До того ж слід розуміти, що закордонні напрацювання, перш за все, враховують власний культурно-історичний досвід вироблення і реалізації стратегічних рішень у сфері політики безпеки і міжнародних відносин. В той же час впровадження в українські реалії вищезазначеного поняття стикається зі значними труднощами, які потребують окремого розгляду.

Метою статті є аналіз еволюції вищезазначеного поняття, визначення основних проблемних питань, що виникають при формуванні стратегічної культури України в умовах інтенсифікації суспільно-трансформаційних процесів глобалізованого світу, окреслення можливостей застосування синергетичного підходу при вирішенні вищевказаних проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб краще зрозуміти основні проблеми і складнощі впровадження в Україні концепції стратегічної культури, коротко простежимо еволюцію цієї теорії.

Поняття “стратегічної культури” вперше було введено в США Дж. Снайдером, коли в 1977 році він представив звіт з дослідження радянської політики щодо застосування ядерної зброї. Ним було визначено цей термін як “сукупність ідеалів, умовних емоційних реакцій і усталених зразків поведінки, історично характерних для національної спільноти, які поділяють члени національного стратегічного співтовариства щодо ядерної стратегії” [32, р.8]. Така широка дефініція цього поняття призвела до того, що воно швидко ввійшло до політичного лексикону багатьох держав. Не в змозі пояснити з позицій теорії раціонального вибору прийняття стратегічних

рішень, він дійшов до висновку, що “поєднання історії Радянського Союзу, політичних інститутів, і стратегічної ситуації, призводить до формування унікальної комбінації стратегічних переконань і унікальних зразків стратегічної поведінки на основі цих переконань” [32, р.38]. При цьому Дж. Снайдер зазначав, що “зміст стратегічної культури не можна визначити на завжди” [32, р.40], чим викликав певне розчарування багатьох його колег-політологів.

Це дало певні підстави Кену Буту через декілька років заявити в роботі "Strategy and Ethnocentrism" (“Стратегія і етноцентризм”), що “туман культури втрутився в теорію та практику вироблення стратегії” [21, р. 9]. Він звернувся до наступного покоління дослідників стратегічного управління бути більш свідомими порядку, в якому власне їх культурний контекст обумовлює їхнє мислення. Визнаючи, що аналітик не може повністю позбавити себе впливу власної культури на процес формування структури ідей і цінностей, які він досліджує К. Бут запропонував розглядати “культурний релятивізм” як ідеал, який допоможе зберегти “наукову безсторонність” з боку аналітика. Він прийшов до висновку, що “найкраща стратегія вимагає, щоб етноцентризм і відсутність цікавості були замінені витонченим (неокласичним – Г.В.) реалізмом і стратегічним релятивізмом” [21, р.181].

Трохи згодом, внаслідок вищезазначеної критики, Дж. Снайдер свідомо дистанціювався від тих дослідників, які почали використовувати концепцію стратегічної культури для виправдання певних змін в політиці, мотивуючи це тим, що він використовував це поняття в більш вузькому значенні для вирішення конкретної проблеми. На його думку, поняття “стратегічної культури” можна використовувати лише тоді, коли не вдається знайти адекватне пояснення прийняття стратегічного рішення за допомогою інших підходів.

Адаптацію концептуального підходу Дж. Снайдера здійснив впливовий його прихильник американський дослідник британського походження К. Грей, який рішуче виступив проти реалістичного мейнстріму. Аналізуючи стратегічну культуру США він прийшов до висновку, що США також мають власну стратегічну культуру. Це спостереження

дослідника базувалось на тогочасній американській стратегії, – що ніхто не може виграти ядерну війну, крім гарантованого взаємного знищення [32, р.37-38], тоді як радянські стратеги не поділяли такої думки. Він також критикував застосування математичних підходів теорії ігор під час “холодної війни”, стверджуючи під час цієї боротьби “існує особливий вимір ворога, який не дозволяв представити в чорному ящику наддержаву А чи В поза культурою” [22].

У науковій літературі широкого поширення набула типологія А. Джонсона про три “покоління” дослідників стратегічної культури. Теоретики першого покоління 80-х років (Дж. Снайдер, К. Грей, К. Лорд, Д. Джонс та ін.), в основному, зосереджували свою увагу на пошуку очевидних відмінностей в радянських і американських ядерних стратегіях. Найчастіше до основних факторів, що в значній мірі визначали стратегічну культуру, вони відносили: історичний досвід, політичну культуру і географічне розташування. Наприклад, К. Грей надав декілька визначень стратегічної культури: образ мислення та дій щодо застосування сили, який формується на підставі історичного досвіду і прагнення до відповідальної поведінки в залежності від національних інтересів [23, р.36]; соціально трансльовані ідеї, погляди і традиції, способи мислення і бажані методи роботи, більш-менш характерні для конкретного співтовариства безпеки, яке сформувалося внаслідок дії в певних географічних умовах і набуття унікального історичного досвіду [24, р.51-52].

“Друге покоління” дослідників значно відрізнялося від дослідників вищезгаданого підходу. Такі автори, як Б. Клейн, Р. Лакхем, С. Гленн, Е. Холландер і Й. Лапід [27], в основному були зосереджені на дослідженні ролі політичної гегемонії і владних еліт, як “носіїв стратегічної культури”. Перед усім, вищезазначені дослідники виходили з припущення, що існує велика різниця між тим, як думають політичні лідери, які вони виголошують риторичні заяви, маючи певні мотиви так робити і тим, що вони роблять насправді.

На думку критиків, “друге покоління” дослідників зіткнулося з певними проблемами. Були підняті наступні питання: чи зможуть еліти піднятися над обмеженнями

стратегічної культури чи наскільки вони зможуть бути соціалізовані в міфах, в створенні яких вони відіграють важливу роль [25, р.40].

Підйом конструктивізму, який був характерним для дослідників “другого покоління”, закономірно спонукав появу нової хвилі досліджень стратегічної культури. З середини 90-х років, після завершення “холодної війни”, з’являється “третє покоління” дослідників (А. Джонсон, Д. Кемпелл, Р. Бьорк, Дж. Легро та ін.), яке робить основний акцент на корисності культурних інтерпретацій.

За визначенням американського вченого А. Джонсона стратегічна культура є інтегрованою системою символів (мова, аналогії, метафори і т. п.), що визначають стратегічні пріоритети суспільства, які відображаються в основних документах, що стосуються розвитку країни та забезпечення національної безпеки [15, с.15]. Мова йде, в першу чергу, щодо можливості застосування військової сили для досягнення політичних цілей.

На думку Тео Фаррелла, характерною рисою сучасних досліджень стратегічної культури стало злиття двох наукових підходів – культурологічного, який запозичено з порівняльної політології (соціологічних досліджень і антропологічних) і конструктивізму, який є досить поширеним серед теоретиків міжнародних відносин. Таке злиття підходів дозволяє зовсім по іншому поглянути на політичних акторів і соціальну структуру, на відміну від раціоналістичних підходів міжнародних відносин: розміщуючи акторів в соціальній структурі, яка конститує цих акторів і сама конститується в процесі їх взаємодії [22, р. 50]. Без сумніву міждисциплінарні дослідження, які ув’язували культуру з політикою, в цілому відродили інтерес до політичної культури та її похідної – стратегічної культури.

Більшість сучасних вчених в цілому згодні, що в стратегічній культурі можна виокремити: поведінковий фактор, який можна помітити спостерігаючи за виробленням політичних дій держав на міжнародній арені і більш непомітний культурний фактор, який включає явні і неявні зразки ідей, очікувань, цінностей і настанов. Так, американська

дослідниця Ен Свідлер, шукаючи відповідь на питання про взаємозалежності вищезазначених факторів, розглядає культуру як “набір інструментів”, за допомогою якого не визначають кінцеві результати дій, а забезпечується можливість використання культурних компонентів при побудові стратегії дій. [33, р. 273-286]. Вона дає достатньо широке визначення культури яка складається з “символічних смислів, включаючи вірування, релігійні ритуальні практики, форми мистецтва, церемонії, а також неформальні культурні практики, такі як мова, чутки, історії і повсякденні світські ритуали” [33, р.273].

На думку сучасного дослідника К. Лонгхерста, стратегічна культура складається з трьох компонентів: “фундаментальні положення”, “регуляторні практики” і “пріоритети політики безпеки”. Під “фундаментальними положеннями” він розуміє основні переконання щодо використання сили, які визначають основні риси стратегічної культури. Важливо відзначити, що фундаментальні положення є досить стійкими до змін, на відміну від регуляторних практик, які відображують поведінкову і результативну сторону стратегічної культури (в діючій Стратегії національної безпеки України існує спеціальний розділ “Загальні положення” для їх відображення). Втілення цих фундаментальних положень стратегічної культури можна наочно спостерігати: довгострокова політика і практики є тісно пов'язаними і відображують сутнісне ставлення стратегічної культури до зовнішнього середовища шляхом надання смислів і практичного їх застосування відповідно. Поміж двома вищезазначеними компонентами знаходяться “пріоритети політики безпеки”, сучасні інтерпретації відносно того що значиме слід пропагувати через політичні канали, щоб обґрунтувати існуючий політичний вибір [30, р. 23-24]. Прикладом маніфестації пріоритетів нової політики безпеки можна вважати прес-реліз презентації проекту нової редакції Стратегії національної безпеки України [15].

Попри те, що майже всі дослідники другого і третього поколінь брали участь у постійних теоретичних дискусій, досі немає однастайності між вченими в знаходженні відповіді на

питанні, що є рушієм динаміки соціальних змін стратегічної культури. Тим не менш, як і раніше існують значні розбіжності у розумінні, що викликає серйозні зміни.

Так, на думку дослідників Т. Бергера і Дж. Лангиса, стратегічна культура може змінюватися за двох основних умов. По-перше, коли зовнішній шок може істотно похитнути наявні переконання і підірвати віру суспільства в історичні традиції; до його причин відносяться, наприклад, драматичні події з такими наслідками, як революції, війни, глибокі економічні кризи і т.д., тобто події, що викликають глибокий психологічний стрес, що запускають процес ресоціалізації, припускають пошуки компромісу між різними групами, що формують нові політико-культурні орієнтації [20, р.2]. По-друге, це може статися, коли пріоритетні положення стратегічної думки знаходяться в прямому конфлікті між собою, наприклад, коли країна послідовно підтримує демократію і прагне до мінімізації військового втручання, стикається з такою загрозою демократії, яка вимагає від неї швидкого і великомасштабного військового реагування [26, р.111]. Як зазначає, російська дослідниця Т. Алексєєва, стратегічні культурні дилеми визначають нові напрямки зовнішньої політики держави [2, с.184-185].

В той же час, не слід забувати, що “фактичне геополітичне становище держави дозволяє констатувати неадекватність реального і бажаного стану України в світі, відсутність дієвих стратегій, які б зрушили країну з критичної межі: межі одвічного протистояння одного українця іншому, протистояння не заради досягнення вищих цілей, а заради власне протистояння. Це зумовлює зосередження пильної уваги до проблем забезпечення національної безпеки держави, яка поєднує питання розвитку окремих складових системи національної безпеки з необхідністю забезпечення життєво важливих національних інтересів” [6, с.355].

Можна частково погодитися з думкою російського політолога О. Панарина, що “стратегічна нестабільність”, скоріш за все, вже стала долею ХХІ століття – всупереч всім очікуванням “стабільного розвитку”. Але кінцевий результат цієї нестабільності ще досі не вирішений. Парадокс полягає в тому, що сильні країни, тобто ті, що добре влаштувалися в

сьогоденні, об'єктивно були найбільш зацікавлені в стабільності – у збереженні еволюції в рамках системи статус-кво, – і тим не менш саме вони стали ініціаторами її підриву – в надії отримати ще більші шанси для свого розвитку. У свою чергу, слабкі країни, які потерпіли від цього об'єктивно найбільше, і суб'єктивно зацікавлені в якісному перетворенні цієї ситуації, виявилася найменш готовими її змінювати. [11, с.45].

Всі сучасні процеси, що відбуваються в глобалізованому світі поріднює наявність спільних рис специфічного і загального, а також швидкість їх поширення. Об'єднуючи, зближуючи, зрощуючи в єдине ціле окремі елементи, глобалізація встановлює між ними тісний взаємозв'язок і сильну взаємозалежність. В умовах глобальних трансформаційних змін проблема безпеки не обходить жодної країни сучасного світу. Нові виклики, так як і виклики, що існують протягом багатьох віків, несуть загрозу існуванню людства. В сучасному світі зміст поняття безпека суттєво трансформувалося. Окрім класичного розуміння безпеки (територіальна цілісність, державний суверенітет, політична стабільність) додаються інші аспекти: економічні, інформаційні, енергетичні, екологічні, соціальні, культурні, релігійні та ін. Глобалізація похитнула традиційне “геополітичне уявлення”, яке зводилося до сприйняття світу як певного розподілу просторових, територіальних та ідеологічних блоків, в той же час зростає роль різного роду самоорганізаційних структур (рухів і мереж). Тоді як своєрідною негативною відповіддю на інтеграційні процеси стало зростання терористичної діяльності, яка все частіше набуває глобальних рис. Проблеми безпеки, збереження миру, природного середовища, середовища проживання людини, а також моральні, релігійні та філософські цінності набувають глобального характеру, що призводить до появи нових викликів і загроз, які обумовлені протилежними тенденціями, присутніми в самому характері глобалізації (наприклад, якщо, з одного боку, зростає взаємозв'язок у глобальному масштабі, то з іншого боку, поглиблюється фрагментація у всіх сферах суспільного життя). Для подолання багатьох з цих загроз часто потрібне об'єднання зусиль всіх країн [14].

На необхідності зміни традиційних підходів до вироблення політики і стратегії ще в 1992 році наполягав американський політолог С. Манн. На перший погляд здається, що прагматичні уряди працюють достатньо гнучко і справляються з усіма виникаючими проблемами. В реальності ж їх гнучкість обмежується, часто неявною, стратегічною концепцією про те, як працює світ (тобто картина світу, – Г.В.), і в чому полягають їх інтереси, цінності та пріоритети. Якщо ці уявлення застаріли, існує ризик, що їх політика буде непослідовною чи неефективною. Тому необхідно своєчасно змінювати методи, які використовуються для осмислення стратегії. Стратегічне мислення минулих століть не надає достатньо простору для інновацій, ґрунтуючись на механістичних припущеннях класичної фізики. Якщо ми будемо виходити з інших припущень, інкорпоруючи інші наукові парадигми, тоді зможемо побачити появу більш продуктивних стратегічних принципів. Зміна концептуальних рамок не є панацеєю – війна і дипломатія залишаються затребуваними і небезпечними, як і раніше – але якщо ми хочемо вирватися з поточної аналітичної стагнації, ми повинні визнати припущення, які пронизують нашу стратегічну культуру і відкривають нам нові рамки [8].

З врахуванням європейських і євроатлантичних устремлінь України слід намагатися простежити еволюцію формування єдиної європейської стратегічної культури, особливо генезису Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО), яка передувала Спільній політиці безпеки та оборони (СЗБП - CSDP), ставши найважливішим елементом спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу (ЕС), що охоплює оборону та військові аспекти, а також внутрішні кризи. ЄПБО, на відміну від НАТО, вже знаходилась під юрисдикцією ЄС і підпорядковувалась Європейській Раді, оскільки вона встановлює керівні принципи діяльності ЄС у цій сфері, визначає політичні орієнтири, стратегічні цілі та пріоритетні напрями СЗБП [9, с.102-103].

Достатньо логічне пояснення причин створення ЄПБО надає канадський дослідник Ф. Міранд [31]. Застосувавши теоретичні напрацювання соціологічної теорії поля (габітуса)

П. Бурдье для побудови власної аналітичної моделі, він зробив більш аргументоване пояснення ніж ті, що надають найбільш популярні підходи в теорії міжнародних відносин: неореалізм (балансування інтересів) та конструктивізм (конвергенції стратегічних культур). На його думку, в цих поясненнях недостатньо уваги приділялось довготривалим суспільним і інституціональним процесам. Ним зроблено фундаментальний висновок, що створення ЕПБО після 1998р. було би неможливе: по-перше, без попередньої інституціоналізації двох трансдержавних сфер (Європейської зовнішньої політики і міжнародної безпеки, яка в основному була зосереджена на військових відносин у рамках НАТО). По-друге, ЕПБО є результатом стратегій певної кількості європейських дипломатів і військових очільників, які зіткнулися з організаційною кризою після завершення “холодної війни”. Якщо, перша частина цього висновку характеризує “реалістичний” структуралізм існуючого соціального поля, то друга враховує конструктивізм ідейних факторів, який є результатом соціальних практик, які формуються під впливом певного габітусу – колективного досвіду минулого. В оновленому форматі значну роль у формуванні СЗБП відіграє Верховний представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, який готує рішення, які потім виносять на розгляд Ради.

Застосування синергетичної парадигми може допомогти проаналізувати проблему одночасної наявності в суспільстві інтеграції і дезінтеграції, функціональності і аномії, виявити макро- і мікрополітичні фактори конфліктогенного політичного процесу в контексті ментальних основ і проблем формування політичної стратегії України щодо забезпечення національної та міжнародної безпеки. В той же час вихід за межі лінійності в становленні стратегічної культури як до незалежної змінної, яка часто призводить до тавтологій [1, с.144], в нашій країні стикається зі значними складнощами. Навіть застосування окремих елементів синергетичного підходу (біфуркацій) без побудови комплексних пояснюючих моделей не гарантує просування в розумінні соціальної динаміки стратегічної культури України, наявності широкого спектру

альтернатив еволюційного розвитку та ймовірнісного характеру їх вибору в перехідний історичний період [3, с.27]. На нашу думку, певну цінність представляє синергетична експлікація окремих ідей концепції П. Бурд'є, що дозволить застосовувати теоретичний інструментарій для розгляду макро- і мікрополітичних факторів конфліктогенного політичного процесу в контексті розгляду ментальних основ безпеки і проблем формування загальногромадянської ідентичності. Перш за все, мова йде, про комплексний розгляд на такого роду аналітичних моделях взаємовпливів існуючої соціальної структури (параметрів порядку) і інтерсуб'єктної взаємодії політичних акторів при виробленні нових смислів (емерджентних властивостей), які мають нелінійний характер.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, концептуалізація стратегічної культури в умовах глобалізованого світу потребує використання міждисциплінарного підходу, в якому інтегруючою основою має виступати синергетика. Запропонований нами синергетичний підхід для побудови концепції стратегічної культури України дозволить краще зрозуміти динаміку процесу вироблення загальнодержавного розуміння основ національної і міжнародної безпеки в результаті взаємодії між різними політичними акторами, які часто мають різні уявлення сутності національної безпеки, а також інше уявлення щодо загроз і викликів сучасності глобалізованого світу. В процесі майбутніх досліджень планується більш детально простежити еволюційний процес формування стратегічної культури України з застосуванням вищезазначеного підходу.

Список використаної літератури

1. Алексеева Т.А. Стратегическая культура: эволюция концепции / Т.А. Алексеева / Полис. – 2012. – №5. – С. 130-147.
2. Алексеева Т.А. Стратегическая культура – контекст принятия внешнеполитических решений / Т.А. Алексеева // Ресурсы модернизации: возможности и пределы международного контекста. – Материалы VI Конвента РАМИ. 29-29 сентября 2012 г. – М.: Аспект-пресс; МГИМО-Университет, 2012. – С. 173-186.

3. Криворучко Н. Стратегічна культура Європи і виклики безпеки для України / Н. Криворучко // Схід. – 2015. – № 2. – С. 25–29.

4. Лавриненко В.Г. Явище стратегічної культури в контексті європейських та євроатлантичних прагнень України / В.Г. Лавриненко, А. Джевіцькі // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип. 94. – С. 331–339.

5. Литвиненко А. “Стратегическая культура России. Выводы для Украины” [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://argumentua.com/stati/nas-zhdet-ochen-zhestkoe-stolknovenie-s-rossiei-no-interventsii-ne-budet> (дата обращения 07.10. 2015).

6. Ліпкан В.А. Теорія національної безпеки: підручник / В.А Ліпкан . – К.: КНТ, 2009. – 681 с.

7. Лукин В.Н., Мусиенко Т.В. Стратегическая культура: эволюция теории // Credo new. 2015. № 2 (82) [Электронный документ] – режим доступа: <http://credo-new.ru/?p=520> (дата обращения 08.10. 2015).

8. Манн С. Теория хаоса и стратегическое мышление / Стивен Манн [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://spkurdyumov.ru/what/mann/1/>

9. Микієвич М.М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: монографія / М.М. Микієвич. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 416 с.

10. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? / М. Михальченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2005. – Вип. 7. – С. 18-27.

11. Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке / А.С. Панарин. – М. : Эксмо : Алгоритм, 2004. – 636 с.

12. Полтораков О.Ю. Стратегічна культура у функціонуванні системи національної та регіональної безпеки / О. Полтораков // Стратегічна панорама. – 2008. – № 2. – С. 126.

13. Полтораков О.Ю. Стратегічне співтовариство в системі владно-політичних відносин в Україні / О.Ю. Полтораков // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2010. – Вип. 19. – С. 74–85.

14. Понятие и факторы процесса глобализации:

теоретические интерпретации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.grandars.ru (дата обращения 07.10. 2015).

15. Прес-реліз презентації проекту Стратегії національної безпеки України [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2092.html>

16. Рачинський А. Стратегічна культура управлінської діяльності керівника органу державної влади / А. Рачинський // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2009. – Вип. 4. – С. 35–43.

17. Рыхтик М.И. Стратегическая культура и концепция национальной безопасности США на пороге нового тысячелетия / М.И. Рыхтик // США: становление и развитие национальной традиции и национального характера. – (Материалы VI научной конференции ассоциации изучения США) / Отв. ред. А.С. Манькцп, Ю.Н. Рогулев, Е.Ф. Язьков. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – С. 270-280.

18. Саркисян О.Л. Концепт “Стратегической культуры” как модель исследований в области национальной безопасности / О.Л. Саркисян // Проблемы национальной безопасности в условиях глобализации (междисциплинарные аспекты) : материалы респ. научн. конференции. – Ер., Изд-во РАУ, 2015. – С. 5-15.

19. Ситник Г.П. Теоретичні та практичні аспекти вибору концептуального підходу щодо забезпечення національної безпеки України / Г.П. Ситник // Галузь науки “Державне управління”: історія, теорія, впровадження : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 28 трав. 2010 р. : у 2 т. / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, С.В. Загороднюка. - К. : НАДУ, 2010. –Т. 2. – С. 3–9.

20. Berger T.U., Cultures of Antimilitarism: National Security in Germany and Japan, Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press, 1998, 256 p

21. Booth K. International Relations Theory Today / Booth K., Smith S. (eds.). - Cambridge, 1979.

22. Farrell T. Constructivist Security Studies: Portrait of a Research Program, International Studies Review 4, 1 (2002), pp. 49-72.

23. Gray, C.S. Nuclear Strategy and National Style, Hamilton Press, 1986, 363 p.
24. Gray, C.S. Strategic Culture as context: the first generation of theory strikes back', Review of International Studies 25, 1999, pp. 49-69.
25. Johnston A.I. Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History (Princeton. NJ: Princeton University Press. 1995). pp. 5-22.
26. Johnston A.I. Thinking About Strategic Culture, International Security, vol. 19, no. 4, 1995, pp. 33-64.
27. Lantis J.S. Strategic Culture and National Security Policy, International Studies Association, Blackwell Publishing, 2002
28. Lapid Y., Kratochwil F. The Return of Culture and Identity in IR Theory, Canadian Journal of Political Science, Vol. 30, Issue 01, 1997.
29. Lord C. American Strategic Culture, Comparative Strategy, Vol. 5, No. 3, 1985.
30. Longhurst, K Germany and the Use of Force: The Evolution of German Security Policy 1990-2003, Manchester University Press, 2005, 223 p.
31. Merand F., (2010): Pierre Bourdieu and the Birth of European Defense, "Security Studies" Vol. 19, pp. 342 – 374.
32. Snyder J.L. The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations [Electronic document]. – Access mode: <http://www.rand>.
33. Swindler A. Culture in Action: Symbols and Strategies, American Sociological Review, 51, 1986, pp. 273-286

